

Siarhiej Kawalou

DOI: 10.15290/bb.2018.10.12

*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie*

<https://orcid.org/0000-0003-1717-9070>

Галіна Тварановіч як даследчык і папулярызатар беларускай літаратуры ў Польшчы

У апошнія дзесяцігоддзе беларусістыка ў Польшчы найбольш плённа развіваецца ў трох навуковых асяродках: Варшаўскім універсітэце, Універсітэце ў Беластоку і ў люблінскім Універсітэце Марыі Кюры-Складоўскай. Перыядычна абараняюцца дактараты і габілітацыі, публікуюцца артыкулы і манаграфіі, праводзяцца канферэнцыі, выдаюцца навуковыя часопісы: “Acta Albaruthenica”, “Białorutenistyka Białostocka”, “Studia Białorutenistyczne”.

Вялікую ролю ў дзейнасці беластоцкага асяродка беларусістаў адыгрывае доктар габілітаваны Галіна Тварановіч, загадчык Кафедры беларускай філалогіі Універсітэта ў Беластоку, рэдактар “Białorutenistyki Białostockiej”, а яшчэ раней – “Studiów Wschodniosłowiańskich”.

Акрамя прыналежнасці да навуковых асяродкаў, можна выкарыстаць і іншы крытэрыі для сістэматызацыі даволі шматлікіх публікацый пра беларускую літаратуру ў Польшчы: паходжанне і месцапражыванне аўтараў. Паводле гэтага крытэрыя ўсе навуковыя артыкулы пра беларускую літаратуру можна падзяліць на тры групы: 1) артыкулы літаратуразнаўцаў з Беларусі 2) артыкулы беларускіх аўтараў, якія нарадзіліся ў Беларусі, а навуковую кар’еру зрабілі ў Польшчы 3) артыкулы аўтараў з Польшчы (польскіх і беларускіх).

Галіна Тварановіч належыць да другой групы аўтараў (таксама як Мікола Хаўстовіч, Андрэй Масквін, Наталля Русецкая ды аўтар гэтага артыкула), але яе навуковая кар’ера плённа развівалася яшчэ да пераезду ў Польшчу. Тварановіч з’яўляецца выпускніцай філала-

гічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага універсітэта ў Мінску. Дыпломную працу на тэму “Аповесць “Пракляты двор” Іва Андрыча ў псіхалагічнай перспектыве” абараніла ў 1977 годзе. Пасля заканчэння аспірантуры ў 1983 годзе працавала ў Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук Беларусі. Там абараніла ў 1985 годзе кандыдацкую дысертацыю “Беларуская і югаслаўская ваенная проза 60–70-х гадоў: маральна-этычны свет героя”, а ў 1998 – доктарскую дысертацыю “Беларуская літаратура ў паўднёваславянскім кантэксте (праблема культурна-гістарычнага тыпу)”. У 1987 і 1989 гадах была на стажыроўцы ў Маскве ў Інстытуце Славяназнаўства і Балканістыкі Расійскай Акадэміі навук, а ў 1990 атрымала стыпендыю Фундацыі Іва Андрыча ў Белградзе.

Варта адзначыць, што навуковым кіраўніком кандыдацкай дысертацыі Галіны Тварановіч быў прафесар Алесь Адамовіч – удумлівы даследчык беларускай прозы XX стагоддзя (перад усім – творчасці Кузьмы Чорнага і Максіма Гарэцкага), знаны пісьменнік і кінасцэнарыст, адзін з лідэраў дэмакратычнага руху ў Савецкім Саюзе перыяду *перабудовы*. З Інстытутам літаратуры імя Янкі Купалы звязаны першы, мінскі, перыяд навуковай кар’еры Галіны Тварановіч. У акадэмічным выдавецтве “Навука і тэхніка” (пазней перайменавана ў “Беларуская навука”) былі апублікаваны тры першыя манаграфіі даследчыцы: “Нравственный мир героя. Белорусская и югославская военная проза 60–70 годов”¹, “Пакутаю здабыты мір. Тыпалогія характару ў беларускай і славенскай прозе”², “Беларуская літаратура: паўднёваславянскі кантэкст. Адзінства генезісу, тыпаў літаратур і характар узаемасувязей”³. Тэматычны абсяг яе даследаванняў гэтага перыяду: Другая сусветная вайна ў беларускай, сербскай і славенскай прозе; узаемасувязі беларускай літаратуры з паўднёваславянскімі літаратурамі. У манаграфіі, якая стала падставай доктарскай дысертацыі (“Беларуская літаратура: паўднёваславянскі кантэкст. Адзінства генезісу, тыпаў літаратур і характар узаемасувязей”), Галіны Тварановіч пашырыла храналагічныя рамкі сваіх даследаванняў і, пакінуўшы добра знанае XX стагоддзе, звярнулася да тысячагадовай гісторыі славянскага пісь-

¹ Г. Тварановіч, *Нравственный мир героя. Белорусская и югославская военная проза 60–70 годов*, Мінск 1986.

² Г. Тварановіч, *Пакутаю здабыты мір. Тыпалогія характару ў беларускай і славенскай прозе*, Мінск 1991.

³ Г. Тварановіч, *Беларуская літаратура: паўднёваславянскі кантэкст. Адзінства генезісу, тыпаў літаратур і характар узаемасувязей*, Мінск 1996.

менства, прасачыўшы сувязі беларускай літаратуры з паўднёваславянскімі ад XI да XIX стагоддзя. Вывучэнне старадаўняга пісьменства Беларусі, Сербіі, Харватыі, Славеніі не прайшло бяследна для беларускай даследчыцы і адгукнулася пазней у яе перакладчыцка-выдавецкай дзейнасці.

Артыкулы і манаграфіі Галіны Тварановіч мінскага перыяду характарызуюцца аналітычнасцю, грунтоўнасцю, шырынёй культурных даляглядаў, увагай да экзістэнцыяльных праблем чалавечага існавання, як і належыць даследчыку, выйшаўшаму са школы Алеся Адамовіча. Невыпадкова менавіта Галіне Тварановіч было даверана пазней напісаць раздзел “Літаратура перыяду Вялікай Айчыннай вайны” для шматтомнай акадэмічнай “Гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя”⁴. Унікальнасць і наватарства гэтага раздзела заключаецца ў тым, што ўпершыню ў гісторыі беларускага літаратуразнаўства была разгледжана творчасць не толькі тых пісьменнікаў, якія падчас вайны знаходзіліся ў Маскве і падпарадкоўваліся савецкай уладзе (Янка Купала, Пятрусь Броўка, Аркадзь Куляшоў і інш.), але і тых, якія засталіся ў акупаванай Беларусі і былі вымушаны ў галіне культурнай палітыкі супрацоўнічаць з нямецкімі акупантамі (Наталля Арсеннева, Масей Сяднёў, Ларыса Геніюш і інш.). Параўноўваючы іх творы, даследчыца знаходзіць падобныя тэмы, матывы, вобразы і прыходзіць да справядлівай высновы, што знаходзячыся па розныя бакі фронту і першыя, і другія служылі найперш Беларусі, усаўлялі яе гістарычнае мінулае, аплаквалі ахвяры і страты ваенных гадоў, трывожыліся за пасляваенную будучыню. Дадам, што калі б трэці том “Гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя” выйшаў у Беларусі некалькімі гадамі пазней, пільныя цензары не прапусцілі б падобнай крамолы: неўзабаве творчасць Ларысы Геніюш, Наталлі Арсенневай, Масея Сяднёва была выкінута са школьнай праграмы, а на пісьменнікаў навешаны ярлыкі, знаныя з савецкіх часоў: “нацыяналіст”, “зраднік”, “калабарант”.

З 1999 года пачынаецца другі, беластоцкі, перыяд навуковай і педагагічнай дзейнасці Галіны Тварановіч: у гэтым годзе яна была прынята на працу ў Інстытут усходнеславянскай філалогіі Універсітэта ў Беластоку на пасаду прафесара ўніверсітэта. З гэтага часу яе навуковыя зацікаўленні “дрэйфуюць” ад кампаратывістычна-славяназнаў-

⁴ Г. Тварановіч, *Літаратура перыяду Вялікай Айчыннай вайны*, [у:] *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*. У 4 тамах, т. 3, Мінск 2001, с. 8–40.

чых даследаванняў у бок вывучэння беларускай эміграцыйнай літаратуры і творчасці прадстаўнікоў беларускай меншасці ў Польшчы. У 2005 годзе ў выдавецтве Універсітэта ў Беластоку пабачыла свет кніга Галіны Тварановіч “Пад небам Айчыны”⁵, у 2012 годзе ў тым самым выдавецтве – манаграфія “Пры брамах Радзімы. Літаратурнае аб’яднанне “Белавежа”: станаўленне, праблемы, асобы”⁶, а ў 2016 годзе – кніга “Вектары беларусазнаўчых даследаванняў”⁷.

Зборнік артыкулаў і рэцэнзій “Пад небам Айчыны...” адлюстроўвае пошукі даследчыцай новых тэм і ў той жа час яе імкненне не пакідаць ранейшых зацікаўленняў: артыкулы пра творчасць Іва Андрыча суседнічаюць з артыкуламі пра “Песню пра зубра” Міколы Гусоўскага і пра літаратурную спадчыну Беларусі XI–XIX стст., артыкулы пра пісьменніка-эмігранта Масея Сяднёва – з рэцэнзіяй на паэтычны зборнік паэта-манаха Зніча (Алега Бембеля), але найбольшая колькасць артыкулаў і рэцэнзій прысвечана творчасці белавежскіх аўтараў: Янкі Жамойціна, Яна Чыквіна, Уладзіміра Гайдука. Такім чынам, біяграфічны фактар – пераезд у Беласток – у выпадку Галіны Тварановіч істотна паўплываў на выбар тэмы даследаванняў (у адрозненне, напрыклад, ад Міколы Хаўстовіча, які і пасля пераезду з Мінску ў Варшаву застаўся верным беларускай літаратуры XVIII–XIX стст.).

У сувязі з тым, што пад адной вокладкай у зборніку “Пад небам Айчыны...” аказаліся сабраныя тэксты розных жанраў і стыляў (прамова да анталогіі, раздзел манаграфіі, аналітычны артыкул, партрэт пісьменніка, водгук на паэтычны зборнік, рэцэнзія навуковай манаграфіі і інш.), зборнік атрымаўся тэматычна стракатым і няроўным, але з іншага боку дэманстраваў шырокі спектр магчымасцяў і талентаў аўтаркі.

Манаграфія “Пры брамах Радзімы. Літаратурнае аб’яднанне “Белавежа”: станаўленне, праблемы, асобы” прысвечана феномену літаратуры беларускай меншасці ў Польшчы, яе развіццю ў другой палове XX – пачатку XXI стагоддзя, творчасці найбольш адметных прадстаўнікоў (Яна Чыквіна, Уладзіміра Гайдука, Міхася Шаховіча і інш.) Пра творчасць пісьменнікаў-белавежцаў напісана даволі

⁵ Г. Тварановіч, *Пад небам Айчыны. Літаратурна-крытычныя артыкулы*, Вiа-лyстok 2005.

⁶ Г. Тварановіч, *Пры брамах Радзімы. Літаратурнае аб’яднанне “Белавежа”: станаўленне, праблемы, асобы*, Вiа-лyстok 2012.

⁷ Г. Тварановіч, *Вектары беларусазнаўчых даследаванняў. Традыцыя – Сучаснасць – Узаемасувязі*, Вiа-лyстok 2016.

шмат, варта згадаць даследаванні Арнольда Макміліна⁸ (Вялікабрытанія), Шырын Акінэр⁹ (Вялікабрытанія), Яна Чыквіна¹⁰ (Польшча), Тэрэсы Занеўскай¹¹ (Польшча), Беаты Сівэк¹² (Польшча), Уладзіміра Гніламёдава¹³ (Беларусь) і інш. Звярнуўшыся да такой “распрацаванай” тэмы, Галіна Тварановіч мусіла знайсці сваю “экалагічную нішу”, свой уласны аспект даследавання. Такім аспектам сталася тэарэтычная думка, літаратурна-эстэтычныя канцэпцыі белавежскіх аўтараў, выказаныя на старонках “Нівы” і іншых выданняў на працягу сарака гадоў існавання аб’яднання “Белавежа”. Менавіта раздзел “Дынаміка развіцця “белавежскай крытычнай думкі (1958–1998)”, які налічвае больш 200 старонак, з’яўляецца асновай манаграфіі “Прыбрамах Радзімы...”, яе найбольш наватарскай, каштоўнай у навуковым плане часткай. Наватарскімі па тэматыцы з’яўляюцца таксама раздзелы “Часопіс “Тэрмапілы” ў сучасным літаратурным працэсе”, у якім асэнсоўваецца роля ў літаратурным працэсе новага, заснаванага ў 1998 г. часопіса, і раздзел “Жаночыя праблемы ў “жаночай” паэзіі «Белавежы»”, у якім выбар твораў для разгляду здзейснены па гендарным прынцыпе. Усе іншыя раздзелы манаграфіі напісаны ў традыцыйным рэчышчы і засяроджаны пераважна на тэме радзімы ў творчасці пісьменнікаў-белавежцаў (у такім ракурсе творчасць пісьменнікаў-белавежцаў аналізуецца даследчыкамі найчасцей). Услед за сваімі папярэднікамі Галіна Тварановіч разглядае літаратуру беларускай нацыянальнай меншасці ў Польшчы не столькі як з’яву эстэтычную, але ў першую чаргу як сацыяльны, ментальны феномен, падкрэслівае яе ролю ў захаванні нацыянальнай традыцыі, беларускай мовы і культуры. Такі падыход цалкам слушны, хаця не спрыяе ацэнцы мастацкай каштоўнасці канкрэтных тэкстаў: важным робіцца сам факт напісання твора і ягоная тэматыка, а не мастацкі ўзровень.

У “Дадатку” да манаграфіі (с. 327–444) змешчаныя артыкулы і рэцэнзіі аўтаркі, апублікаваныя ў навуковым і перыядычным дру-

⁸ A. McMillin, *Belarusian Literature of the Diaspora*, Birmingham 2002.

⁹ Ш. Акінэр, *Сучасныя беларускія пісьменнікі ў Польшчы*, Беласток 1982.

¹⁰ Я. Чыквін, *Далёкія і блізкія. Беларускія пісьменнікі замежжжа*, Беласток 1997.

¹¹ T. Zaniewska, *Podróż daremna. Szkice o poezji białoruskojęzycznej w Polsce*, Białystok 1992; T. Zaniewska, *Strażnicy pamięci. Poezja białoruska w Polsce po roku 1956*, Białystok 1997.

¹² B. Siwek, *Ojczyzna duża i mała. Poeci Białoruskiego Stowarzyszenia Literackiego “Białowieża” wobec problematyki ojczyźnianej*, Lublin 2004.

¹³ У. Гніламёдаў, *Літаратурнае жыццё на Беласточчыне*, [у:] *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*. У 4 тамах, т. 4, кн. 2, Мінск 2003, с. 701–741.

ку на працягу апошніх гадоў, яны адлюстроўваюць шырыню культурных даляглядаў Галіны Тварановіч і сведчаць пра яе даследчыцкую нястомнасць. Безумоўна, манаграфію ўпрыгожыў бы *Паказальнік імёнаў і Спіс літаратуры*; іх адсутнасць тлумачыцца, відаць, пэўнай паспешлівасцю ў падрыхтоўцы кнігі напярэдадні 55-гадовага юбілею аб'яднання “Белавежа”. Юбілейная аўра спрычынілася таксама да патрыятычна-эмацыянальнага, публіцыстычнага стылю некаторых раздзелаў кнігі (зрэшты, гэта агульная бяда беларускага літаратуразнаўства, вымушанага акрамя навуковых мэтаў займацца нацыянальна-патрыятычным выхаваннем чытачоў). Нягледзячы на адзначаныя недахопы, манаграфія “Пры брамах Радзімы. Літаратурнае аб'яднанне “Белавежа”: станаўленне, праблемы, асобы” бяспрэчна ўзбагаціла корпус навуковых публікацый пра творчасць пісьменнікаў-белавежцаў, упершыню сфакусавала ўвагу на эстэтычных ўяўленнях і літаратурна-крытычных перакананнях удзельнікаў аб'яднання.

Кніга “Вектары беларусазнаўчых даследаванняў” па сваёй структуры нагадвае зборнік “Пад небам Айчыны...”, тут таксама сабраныя тэксты розных жанраў і стыляў (аналітычныя і юбілейныя артыкулы, партрэты пісьменнікаў і літаратуразнаўцаў, навуковыя рэцэнзіі і водгукі на паэтычныя зборнікі), пры чым пад адной вокладкай змешчаны тэксты на чатырох мовах: польскай (1), сербскай (1), нямецкай (2), беларускай (14). Кніга аздоблена аўтарскай прадмовай, рэзюмэ на польскай, англійскай і рускай мовах, паказальнікам імёнаў і бібліяграфічнай даведкай. Як сведчыць “Бібліяграфічная даведка”, большасць тэкстаў зборніка друкавалася ў часопісе “Białorutenistyka Białostocka”, астатнія – у іншых беларусазнаўчых польскіх часопісах (“Studia Białorutenistyczne”, “Annus Albaruthenicus”) і зборніках матэрыялаў канферэнцый, некалькі артыкулаў былі апублікаваныя за мяжой (у Беларусі і Сербіі).

Вельмі шырокі і тэматычны абсяг зборніка, што адлюстравана і ў назве кнігі, і ў яе канцэпцыі, вызначанай аўтаркай у прадмове:

Сама назва кнігі, трэба думаць, сведчыць аб намерах аўтаркі акрэсліць некаторыя прырытэты сучаснай беларусістыкі ў Польшчы і Беларусі. У сваю чаргу трыма тэматычна-праблемнымі вектарамі, накірункамі пэўным чынам прадстаўлены тут шматгадовыя навуковыя інтарэсы аўтара¹⁴.

¹⁴ Г. Тварановіч, *Вектары беларусазнаўчых даследаванняў*, с. 7.

Знаёмства з кнігай прыводзіць да высновы, што больш паслядоўна рэалізавана менавіта другая мэта: у кнізе прадстаўлены тры асноўныя накірункі навуковых зацікаўленняў Галіны Тварановіч: творчасць сяброў Беларускага літаратурнага аб'яднання “Белавежа”, літаратурныя ўзаема сувязі беларусаў і паўднёвых славян, хрысціянскія традыцыі ў сучаснай беларускай літаратуры. Тэндэнцыі і прыярытэты сучаснай беларусістыкі ў Польшчы і Беларусі разглядаюцца ў аглядзе “Вектары беларусазнаўчых даследаванняў”, асэнсоўваюцца таксама ў некаторых іншых тэкстах (напрыклад, у рэцэнзіях на манаграфіі Яна Чыквіна і Ірэны Хаваньскай). Ёсць у зборніку артыкулы, якія не ўпісваюцца ў тры асноўны накірункі даследаванняў Галіны Тварановіч, але тэматычна яны таксама звязаныя з Беласточчынай: “Беластоцкія этапы жыццёва-творчага шляху Масаея Сяднёва” і “Лірычная проза Янкі Брыля ў часопісе «Тэрмапілы»”.

Тэматычны блок, прысвечаны творчасці сяброў “Белавежы”, з’яўляецца ў кнізе “Вектары беларусазнаўчых даследаванняў” асноўным, найбольш вялікім па аб’ёме (174 ст.) і найбольш важным для аўтаркі ў канцэптуальным плане. На старонках зборніка разглядаецца творчасць Георгія Валкавыцкага, Яшы Бурша, Уладзіміра Гайдука, Віктара Стахвюка, рэцэпцыя творчасці белавежцаў ў крытычна-літаратуразнаўчай думцы Беларусі і ў польскіх літаратуразнаўчых даследаваннях апошніх дзесяцігоддзяў. Такім чынам, можна ўпэўнена сцвярджаць, што ўсе тры навуковыя выданні Галіны Тварановіч беластоцкага перыяду прысвечаны ў першую чаргу творчаму феномену “Белавежы”, з’яўляюцца сваесаблівай навуковай трылогіяй і пазіцыяніруюць аўтарку як адну з найбольш актыўных даследчыц творчага феномену “белавежцаў” на сучасным этапе, упісваюць яе імя ў шэраг такіх навукоўцаў як Арнольд Макмілін, Шырын Акінэр, Тэрэса Занеўская, Уладзімір Гніламёдаў, Беата Сівэк, Анна Саковіч. Можна таксама быць пэўным, што Галіна Тварановіч і ў наступных працах будзе працягваць даследаванне беларускай літаратуры ў Польшчы, асэнсаванне творчых індывідуальнасцяў белавежцаў.

І вось тут узнікае пэўная праблема, з якой сутыкнулася не толькі Галіна Тварановіч, але і многія іншыя літаратуразнаўцы, якія з’яўляюцца адначасова ўдзельнікамі творчага працэсу і яго даследчыкамі.

Звярнуўшыся ў свой час да вывучэння беларускай літаратуры Польшчы, паланістка Тэрэса Занеўская ў прадмове да сваёй манаграфіі “*Podróż daremna. Szkice o poezji białoruskojęzycznej w Polsce*” падкрэслівала: *Jej autorka jest osobą spoza środowiska białoruskiego. Stąd zapewne bierze swe źródło odmiennosc spojrzenia odnoszącego się do warto-*

*ściowania zjawisk literackich zachodzących wewnątrz tego ruchu. Staralam się uniknąć jakichkolwiek sugestii, dotychczasowych schematów, utartych kononów, ocen i wartościowań*¹⁵.

У адрозненні ад Тэрэсы Занеўскай ці, напрыклад, люблінскай даследчыцы Беаты Сівэк, Галіна Тварановіч, знаходзіцца “ўнутры працэсу”, яна вядомая чытачу не толькі як навуковец, але і як паэтка, аўтарка зборнікаў “Ускраек тысячагоддзя” (1996), “Верасы Дараганава” (2000), “Чацвёртая стража” (2004) і інш. Вядомая, дарэчы, не толькі ў Беларусі і Польшчы, але і ў Вялікабрытаніі: у фундаментальнай манаграфіі прафесара Арнольда Макміліна “Writing in a gold climate. Belarusian literature from the 1970s to the present day” (Лондан 2010) пра яе творчасць ёсць невялікі персанальны падраздзел¹⁶. Пераехаўшы ў Бельск, Галіна Тварановіч сталася актыўным удзельнікам беларускага літаратурнага руху ў Польшчы і яго самаадданым папулярызатарам. І гэтая асабістая пазіцыя, фармальная і духоўная прыналежнасць да “Белавежы” адлюстроўваецца ў яе навуковых публікацыях.

Спрабуючы вызначыць дамінанту літаратуразнаўчых даследаванняў Яна Чыквіна, Людміла Сінькова ў артыкуле “З любоўю да Красы: беларусазнаўчыя даследаванні Яна Чыквіна” адзначала: *Пачынаючы гаворку пра Яна Чыквіна як пра даследчыка прыгожага пісьменства і беларусіста шырокіх навуковых зацікаўленняў, прычым адмысловага знаўца літаратуры беларускага замежжа, найперш звяртаеш увагу на яго патрыятызм*¹⁷.

Патрыятызмам – беларускім і “белавежскім” – вызначаюцца таксама артыкулы і манаграфіі Галіны Тварановіч, яны таксама напісаныя “з любоўю да Красы”, з любоўю і павагай да кожнага з пісьменнікаў-белавежцаў, пра якіх яна піша. Гэта вельмі добра для папулярызатара, але не заўсёды добра для даследчыка літаратуры, які мусіць аналізаваць творы і даваць ім ацэнку, часам досыць строгу.

З падобнай праблемай сутыкнуўся ў свой час аўтар гэтага артыкула, былы “тутэйшавец”, калі звярнуўся да творчасці удзельнікаў Таварыства “Тутэйшыя” як даследчык, мусіўшы прызнаць: *Безумоўна, асабістая прыналежнасць аўтара артыкула да “Тутэйшых” дае пэў-*

¹⁵ T. Zaniewska, *Podróż daremna*, s. 7.

¹⁶ A. McMillin, *Writing in a gold climate. Belarusian literature from the 1970s to the present day*, London 2010, p. 420–424.

¹⁷ Л. Сінькова, *З любоўю да Красы: беларусазнаўчыя даследаванні Яна Чыквіна*, [y:] *Literatury wschodniosłowiańskie. Z najnowszych badań*, Białystok 2010, s. 7.

ных інфармацыйных перавагі, але адначасова стварае праблему суб'ектыўнасці высноў і ацэнак¹⁸.

Асабістая прыналежнасць Галіны Тварановіч да беларускага літаратурнага руху ў Польшчы пазіцыяніруе яе хутчэй не як “незалежнага”, “чыстага” літаратуразнаўцу тыпу Арнольда Макміліна ці Тэрэсы Занеўскай, а як пісьменніка-літаратуразнаўцу кшталту Аляксандра Баршчэўскага (Алеся Барскага) і Яна Чыквіна, якія таксама шмат напісалі пра “белавежцаў”, калегаў па пяру. Сімптаматычна, што сама Галіна Тварановіч у артыкуле “Творчасць “белавежцаў” у польскіх літаратуразнаўчых даследаваннях апошніх дзесяцігоддзяў” не аналізуе манаграфіі Яна Чыквіна “Далёкія і блізкія. Беларускія пісьменнікі замежжа” (1997) і Аляксандра Баршчэўскага “Творцы беларускага літаратурнага руху ў Польшчы” (2001), аргументуючы сваю пазіцыю наступным чынам: *Асэнсаванне самімі “белавежцамі” творчага да-робку сваёй арганізацыі патрабуе асобнага літаратуразнаўчага па-дыходу*¹⁹.

Асобнага ці, хутчэй, новага літаратуразнаўчага падыходу патрабуе сёння і даследаванне беларускай літаратуры ў Польшчы ўвогуле. Безумоўна, з’яўленне ў 2004–2016 гг. манаграфій Беаты Сівэк, Анны Саковіч²⁰, Галіны Тварановіч, прысвечаных асобным жанрам у творчасці белавежцаў (паэзіі, прозе, крытыцы), сталіся важным і патрэбным крокам у вывучэнні літаратуры беларускай меншасці ў Польшчы. Але ў канцэптуальна-метадалагічным плане найважнейшымі арыенцірамі ў гэтай галіне па-ранейшаму застаюцца даследаванні Тэрэсы Занеўскай 90-х гг. XX ст.: “Podróż daremna. Szkice o poezji białoruskojęzycznej w Polsce” (Беласток 1992) і “Strażnicy pamięci. Poezja białoruska w Polsce po roku 1956” (Беласток 1992). Не прынесла вялікіх адкрыццяў у гэтым кірунку манаграфія Гэлены Дуць-Файфер “Pomiędzy bukwą a literą. Współczesna literatura mniejszości białoruskiej, ukraińskiej i łemkowskiej w Polsce”²¹ (Кракаў 2012). Як слушна адзначае Галіна Тварановіч: *Безумоўным эталонам пры разглядзе творчасці “бела-*

¹⁸ С. Кавалёў, “Час будаваць човен”: адлюстраванне літаратурна-грамадскай праграмы “Тутэйшых” у афіцыйным друку, [y:] *Between the lands. From Poland to Russia via Belarus and Ukraine: a journey through cinema, history, literature, memory and music*, edited, Olsztyn 2018, p. 49.

¹⁹ Г. Тварановіч, *Вектары беларусазнаўчых даследаванняў*, с. 174.

²⁰ А. Саковіч, *Беларуская літаратура Польшчы. Стылістычна-жанравыя асаблівасці прозы “белавежцаў”*, Беласток 2012.

²¹ H. Duć-Fajfer, *Pomiędzy bukwą a literą. Współczesna literatura mniejszości białoruskiej, ukraińskiej i łemkowskiej w Polsce*, Kraków 2012.

вежцаў” з’яўляецца для Г. Дуць-Файфер манаграфія Г. Занеўскай *Strażnicy pamięci. Poezja białoruska w Polsce po roku 1956*²², а як справядліва заўважыў у рэцэнзіі на кнігу Ян Чыквін, нягледзячы на тое, што манаграфія Г. Дуць-Файфер прысвечана літаратурам трох нацыянальных меншасцяў, то па вялікім рахунку аўтарку цікавіць толькі “лемкоўская справа”²³.

Даследаванне беларускай літаратуры ў Польшчы з’яўляецца важнейшым, але не адзіным заняткам Галіны Тварановіч. Нельга абмінуць увагай яе перакладчыцка-выдавецкую дзейнасць. У 2004 годзе ў выдавецтве Універсітэта ў Беластоку пабачыла свет грунтоўная (каля 1000 с.) анталогія даўняй беларускай літаратуры²⁴ пад рэдакцыяй Галіны Тварановіч. А ў 2008 годзе яны разам з Янам Чыквіным пераклалі на беларускую мову і выдалі ў Беластоку выдатны літаратурны помнік XVI стагоддзя “Запіскі янычара”²⁵ Канстанціна Міхайловіча. Згаданыя выданні, а таксама грунтоўныя навуковыя артыкулы “«Песня пра зубра» Мікалая Гусоўскага і сучаснасць”, “Беларуская рэцэпцыя “Запісак янычара” Канстанціна Міхайловіча”, “Францішак Скарына і беларускае Адраджэнне”, “Канцэптуальная панарама паэзіі Вялікага Княства Літоўскага” зрабілі Тварановіч “сваёй” у асяроддзі даследчыкаў даўняй беларускай літаратуры, выявілі яе талент тэкстолага і медыявіста.

Як ужо адзначалася напачатку артыкула, Галіна Тварановіч была рэдактарам навуковага часопіса “Studia Wschodniosłowiańskie” (пры чым была даволі доўгі час: пад яе рэдакцыяй выйшла восем тамоў), а пазней дзякуючы яе ініцыятыве ў Беластоку стаў выходзіць часопіс “Białorutenistyka Białostocka” (выйшла ўжо дзевяць тамоў). На старонках гэтых выданняў публікавалі і публікуюць свае артыкулы многія вядомыя літаратуразнаўцы, а таксама маладыя даследчыкі з Мінска, Брэста, Гродна, Гомеля, Віцебска, Магілёва, Беластока, Варшавы, Любліна, Альштына, Аполя. Адзначу, што па колькасці апублікаваных артыкулаў і геаграфіі прадстаўніцтва аўтараў “Białorutenistyka Białostocka” з’яўляецца сёння найбольш рэпрэзентатыўным часопісам у галіне беларусістыкі не толькі ў Польшчы, а і ў свеце, аб’ектыўна

²² Г. Тварановіч, *Вектары беларусазнаўчых даследаванняў*, с. 171.

²³ J. Czykwin, *Literatura Białorusinów polskich w kręgu nowych zainteresowań badawczych*, “Białorutenistyka Białostocka”, 2012, t. 4, s. 390.

²⁴ *Хрэстаматыя старабеларускай літаратуры XI–XVIII стст.*, Białystok 2004.

²⁵ К. Міхайловіч, *Запіскі янычара*, Białystok 2008.

адлюстроўваючы стан сучаснага беларусазнаўства (у першую чаргу літаратуразнаўства) з яго дасягненнямі і заганамі.

Як рэдактар часопіса і як даследчыца, Галіна Тварановіч супрацоўнічае з многімі навуковымі асяродкамі Польшчы, Беларусі, Расіі, Германіі, Сербіі, перыядычна выступае з рэфератамі на міжнародных навуковых канферэнцыях. Свае артыкулы і рэцэнзіі яна публікуе ў такіх аўтарытэтных часопісах як “Slavia Orientalis”, “Studia Wschodniosłowiańskie”, “Studia Białorutenistyczne”, “Acta Albaruthenica”, “Acta Polono-Ruthenica”, “Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі”, “Зборник матице српске за славистику”. Асабліва хочацца звярнуць увагу на вялікую колькасць навуковых рэцэнзій у даробку Галіны Тварановіч: відаць, што яна ўважліва сочыць за публікацыямі калег, уважліва іх чытае і дабразычліва, але скрупулёзна аналізуе (сёння маладыя навукоўцы часам забываюць, што рэцэнзаваць новых манаграфій у сваёй галіне – важны абавязак вучонага-гуманіста і самыя аўтарытэты літаратуразнаўцы XX стагоддзя не грэбавалі гэтым малапрэстыжным, але важным жанрам). Што праўда, у навуковым даробку Галіны Тварановіч не шмат пакуль тэкстаў па-польску (гэта заўвага датычыць бадай усіх літаратуразнаўцаў родам з Беларусі). А польскамоўныя публікацыі маюць вялікае значэнне для папулярызаты беларускай літаратуры і культуры ў Польшчы.

Шматлікія публікацыі, выступленні на канферэнцыях, рэдагаванне і рэцэнзаваць навуковых і мастацкіх кніг, арганізатарская і педагогічная дзейнасць прынеслі Галіне Тварановіч заслужанае прызнанне і аўтарытэт у навуковых колах як у Польшчы, так і ў Беларусі. Пацвярджаюць гэтыя заслугі выданні манаграфій яе вучаніц, Іаанны Васілюк і Анны Альштынюк: “Нацыянальная ідэя ў беларускай літаратуры XIX стагоддзя”²⁶ і “Праблема аўтабіяграфізму ў творчасці Янкі Брыля”²⁷. Пацвярджае гэтую выснову і міжнародная навуковая канферэнцыя “Беларуская літаратура Польшчы – учора і сёння”, арганізаваная 24–26 мая 2018 года ў Беластоцкім універсітэце Галінай Тварановіч разам з вучаніцамі і калегамі – канферэнцыя, якая несумненна паспрыяла плённаму даследаванню і папулярызаты беларускай літаратуры ў Польшчы.

²⁶ І. Васілюк, *Нацыянальная ідэя ў беларускай літаратуры XIX стагоддзя*, Białystok 2017.

²⁷ А. Альштынюк, *Праблема аўтабіяграфізму ў творчасці Янкі Брыля*, Białystok 2017.

L I T E R A T U R A

- Akinèr Š., *Cučasnyâ belaruskîâ piś'menniki ŭ Pol'sčy*, Belastok 1982 [Акінэр Ш., *Сучасныя беларускія пісьменнікі ў Польшчы*, Беласток 1982].
- Al'stynúk A., *Prablema aŭtabiâgrafizmu ŭ tvorčasci Ānki Brylá*, Białystok 2017 [Альштынюк А., *Праблема аўтабіяграфізму ў творчасці Янкі Брыля*, Białystok 2017].
- Czykwin J., *Literatura Białorusinów polskich w kręgu nowych zainteresowań badawczych*, "Białorutenistyka Białostocka", 2012, t. 4.
- Čykvín Ā., *Dalėkiâ i blizkiâ. Belaruskîâ piś'menniki zamežža*, Belastok 1997 [Чыквін Я., *Далёкія і блізкія. Беларускія пісьменнікі замежжа*, Беласток 1997].
- Duć-Fajfer H., *Pomiędzy bukwą a literą. Współczesna literatura mniejszości białoruskiej, ukraińskiej i lemkowski w Polsce*, Kraków 2012.
- Gnìlamėdaŭ U., *Litaraturnae žyccė na Belastočyŭne*, [u:] *Giŭtoryâ belaruskaj litaratury XX stagoddzâ*. U 4 tamah, t. 4, kn. 2, Mìnsk 2003 [Гніламєдаў У., *Літаратурнае жыццє на Беластоцчыне*, [y:] *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*. У 4 тамах, т. 4, кн. 2, Мінск 2003].
- Hrėstamatyâ starabelaruskaj litaratury XI–XVIII stst., Białystok 2004 [Хрэстаматыя старабеларускай літаратуры XI–XVIII стст., Białystok 2004].
- Kavalėŭ S., *“Čas budavac’ čoven”: adlŭstravanne litaraturna-gramadskaj pragramy “Tutėjšyh” u afiŭcyjnym druku* [u:] *Between the lands. From Poland to Russia via Belarus and Ukraine: a journey through cinema, history, literature, memory and music*, edited, Olsztyn 2018, p. 47–68 [Кавалєў С., *“Час будаваць човен”: адлюстраванне літаратурна-грамадскай праграмы “Тутэйшых” у афіцыйным друку*, [y:] *Between the lands. From Poland to Russia via Belarus and Ukraine: a journey through cinema, history, literature, memory and music*, edited, Olsztyn 2018, p. 47–68].
- McMillin A., *Belarusian Literature of the Diaspora*, Birmingham 2002.
- McMillin A., *Writing in a gold climate. Belarusian literature from the 1970s to the present day*, London: Mancy Publishing 2010.
- Miħajlović K., *Zapiski aňučara*, Białystok 2008 [Міхайловіч К., *Запіскі янучара*, Białystok 2008].
- Saković A., *Belaruskâ litaratura Pol'sčy. Stylistyčna-žanravuâ asablŭvasci prozy “belavežsaj”*, Białystok 2012 [Саковіч А., *Беларуская літаратура Польшчы. Стылістычна-жанравыя асаблівасці прозы “белавежскай”*, Беласток 2012].
- Šin'kova L., *Z lŭboŭiŭ da Krasy: belarusaznaŭčyâ dasledavanni Āna Čykvína*, [u:] *Literatury wschodniosłowiańskie. Z najnowszych badań*, Białystok 2010 [Сінькова Л., *З любоўю да Красы: беларусазнаўчыя даследаванні Яна Чыквіна*, [y:] *Literatury wschodniosłowiańskie. Z najnowszych badań*, Białystok 2010].

- Siwek B., *Ojczyzna duża i mała. Poeci Białoruskiego Stowarzyszenia Literackiego "Białowieża" wobec problematyki ojczyźnianej*, Lublin 2004.
- Tvaranovič G., *Belaruskaâ litaratura: paŭdněvaslavânski kantèkst. Adzinstva genezisu, tyraŭ litaratur i haraktar uzaemasuvâzej*, Minsk 1996 [Тварановіч Г., *Беларуская літаратура: паўднёvasлавянскі кантэкст. Адзінства генезісу, тыраў літаратур і характар узаемасувязей*, Мінск 1996].
- Тварановіч Г., *Litaratura peryâdu Vâlikaj Ajčynnaj vajny*, [u:] *Giŭstoryâ belaruskaj litaratury XX stagoddzâ*. U 4 tamah, t. 3, Minsk 2001 [Тварановіч Г., *Літаратура перыяду Вялікай Айчыннай вайны*, [у:] *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*. У 4 тамах, т. 3, Мінск 2001].
- Tvaranovič G., *Nravstvennyj mir geroâ. Belorusskaâ i ŭgoslavskaâ voennaâ proza 60–70 godov*, Minsk 1986 [Тварановіч Г., *Нравственный мир героя. Белорусская и югославская военная проза 60–70 годов*, Мінск 1986].
- Tvaranovič G., *Pad nebam Ajčyny. Litaraturna-krytyčnyâ artykuly*, Białystok 2005 [Тварановіч Г., *Пад небам Айчыны. Літаратурна-крытычныя артыкулы*, Białystok 2005].
- Tvaranovič G., *Pakutaâ zdabyty mîr. Tyralogîâ haraktaru ŭ belaruskaj i slavenskaj proze*, Minsk 1991 [Тварановіч Г., *Пакутаю здабыты мiр. Тыпалогія характару ў беларускай і славенскай прозе*, Мінск 1991].
- Tvaranovič G., *Pry bramach Radzîmy. Litaraturnaе ab'âdnanne "Belaveža": stanaiŭlenne, prablemy*, Białystok 2012 [Тварановіч Г., *Пры брамах Радзімы. Літаратурнае аб'яднанне "Белавежа": станаўленне, праблемы, асобы*, Białystok 2012].
- Tvaranovič G., *Vektary belarusaznaŭčyŭ dasledavannâŭ*, Białystok 2016 [Тварановіч Г., *Вектары беларусазнаўчых даследаванняў. Традыцыя – Сучаснасць – Узаемасувязі*, Białystok 2016].
- Vasilûk Ì., *Nacyânal'naâ idèâ ŭ belaruskaj litaratury XIX stagoddzâ*, Białystok 2017 [Васілюк Ì., *Нацыянальная ідэя ў беларускай літаратуры XIX стагоддзя*, Białystok 2017].
- Zaniewska T., *Podróż daremna. Szkice o poezji białoruskojęzycznej w Polsce*, Białystok 1992.
- Zaniewska T., *Strażnicy pamięci. Poezja białoruska w Polsce po roku 1956*, Białystok 1997.

SUMMARY

HALINA TWARANOWICZ AS A RESEARCHER AND POPULARIZER
OF BELARUSIAN LITERATURE IN POLAND

The article is devoted to academic and popularizing activities of the professor of Białystok University, dr hab Halina Twaranowicz in the general context

of the development of Belarusian studies in Poland. There emerge the main stages of the academic career of Halina Twaranowicz (in Minsk, Moscow, Belgrade and Białystok). The most important directions of her research are highlighted: Belarusian-Serbian literary relations, Belarusian literature during World War II, Belarusian émigré literature, Christian themes in literature, contemporary Belarusian literature in Poland. Her conclusions drawn after the analysis of "Belavezha" writers' work indicate that Halina Twaranowicz has found her particular niche: literary and aesthetic views of "Belavezha" writers have been discussed in many articles, reviews and polemical notes in the press. The author of the article emphasizes the significance of the academic journal *Białorutenistyka Białostocka*. Halina Twaranowicz has been its editor since the first issue was published. *Białorutenistyka Białostocka* has become the most representative journal in the field of Belarusian literary studies not only in Poland but also in Belarus. Every year about thirty articles of both well-known and young researchers from Białystok, Warsaw, Lublin, Minsk, Grodno, Homel, Witebsk, Polotsk and Baranowicze are published in it.

Key words: Halina Twaranowicz, a leader of academic research, Belarusian-Serbian literary contacts, Belarusian literature in Poland, the aesthetic views of "Belavezha" writers, publishing and teaching activities.

STRESZCZENIE

HALINA TWARANOWICZ JAKO BADACZ I POPULARYZATOR LITERATURY BIAŁORUSKIEJ W POLSCE

Artykuł poświęcono badaniom naukowym i działalności popularyzatorskiej profesor Uniwersytetu w Białymstoku, doktor habilitowanej Halinie Twaranowicz, w szerokim kontekście rozwoju białorutenistyki w Polsce. Autor artykułu śledzi cztery etapy kariery naukowej badaczki (miński, moskiewski, belgradzki, białostocki), wyznacza najważniejsze kierunki jej aktywności naukowych, do których należą: białorusko-serbskie związki literackie, literatura białoruska okresu II wojny światowej, emigracyjna literatura białoruska, chrześcijańskie motywy w literaturze, współczesna literatura białoruska w Polsce. W badaniach twórczości pisarzy stowarzyszenia "Białowieża" profesor Twaranowicz potrafiła znaleźć własny, nowatorski temat: estetyczne poglądy pisarzy-białowieżan, odzwierciedlone w licznych artykułach, recenzjach i wystąpieniach. Autor artykułu podkreśla znaczenie czasopisma naukowego "Białorutenistyka Białostocka", redaktorem którego jest Halina Twaranowicz. Czasopismo zasługuje na miano najbardziej reprezentatywnego wydawnictwa w kontekście rozwoju literaturoznawstwa białoruskiego nie tylko w Polsce lecz również na Białorusi, ponieważ co roku publikuje około trzydziestu artykułów zarówno znanych, jak i początkujących badaczy z Białegostoku, Warszawy, Lublina, Grodna, Homla, Witebska, Połocka czy Baranowicz.

Słowa kluczowe: Halina Twaranowicz, kierunki badań naukowych, białorusko-serbskie związki literackie, literatura białoruska w Polsce, estetyczne poglądy pisarzy-"białowieżan", działalność edytorska i pedagogiczna.